

Kuba na rozcestí?

Již rok jsme svědky překotných změn probíhajících na Kubě, k níž mají Češi díky historickým souvislostem blízky vztah, který nevymizel ani po rozpadu bipolárního světa. Článek má za cíl seznámit čtenáře s aktuálním děním v této tropické zemi na základě osobních zkušeností autora.

Změny a očekávání

Na konci roku 2014 i naše média oznámila překvapivou zprávu amerického prezidenta Baracka Obamy a kubánského vůdce Raúla Castra o obnovení diplomatických styků mezi oběma zeměmi, slibující převratné změny.

Rok 2015 pak zaznamenal celou sérii významných vstřícných kroků ve vzájemných vztazích obou zemí. Americký prezident v lednu zrušil v ekonomických vztazích s Kubou některá omezení. Klíčové hospodářské embargo sice prozatím zůstalo v platnosti, uvolnila se ale možnost cestování pro americké občany a peněžní transfery. V květnu došlo k výskrtnutí Kuby ze seznamu zemí podporujících terorismus. V červenci Spojené státy a Kuba po 54 letech znovu otevřely své zastupitelské úřady v Havaně a ve Washingtonu. V září, před návštěvou papeže Františka, byly propuštěny tři a půl tisíce vězňů. V polovině prosince Kuba uzavřela se západními věřitelskými zeměmi přelomovou dohodu o svém nespláceném dluhu, starém více než čtvrt století.

Rok 2016 je ještě progresivnější. Americký prezident Barack Obama ve své výroční zprávě o stavu Unie, v první půlce ledna, opět vyzval Kongres, aby zrušil obchodní embargo a prohlásil: „Věznice Guantánamo je jedním z klíčových argumentů, které používají džihádisté pro nábor nových bojovníků. Americká vláda připravuje její uzavření.“ Počátkem března navštívila Kubu představitelka EU pro zahraniční vztahy a bezpečnostní politiku Federica Mogheriniová. Jednala o narovnání vztahů mezi EU a Kubou. Koncem března navštívil Kubu Barack Obama osobně, což si ještě před dvěma roky nikdo nedovedl předsta-

vit. Barack Obama hovořil o demokratizaci Kuby a dodržování lidských práv, Raúl Castro zase o zrušení amerického obchodního embarga. Pár dnů po Obamově návštěvě v Havaně koncertovali Rolling Stones, šlo o největší akci svého druhu na Kubě od nástupu komunistického režimu v roce 1959 (Česká televize, 2015, 2016).

I přes tyto změny se od zahájení procesu oteplení na Kubě zvýšil počet krátkodobě zadržených. Kubánská komise pro lidská práva, která je na Kubě sice ilegální, ale režimem tolerovaná, hlásila v druhé půlce roku 2015 uvržení pěti bývalých politických vězňů do věznic s nejvyšší ostrahou. A jen několik hodin před přiletem Obamy do země kubánské úřady zadržely desítky členek opoziční skupiny Dámy v bílém, která sdružuje manželky politických vězňů (Solerová, ČT, 2016). Raúl Castro není žádný reformátor a přílišný optimismus není na místě.

Jsou tyto změny pro Kubánce skutečně důležité? Většině obyvatel Kuby jde především o zlepšení jejich životní úrovně. Ta se odvíjí od příležitosti slušných výdělků a dovozu zboží do prázdných obchodů. Teprve potom, a zdaleka ne pro všechny, nastupuje otázka politických práv a svobod. Pětašedesát procent obyvatel nadále pracuje ve státním sektoru za směšné mzdy. Dnes se oficiální platy, s výjimkou lékařů, pohybují mezi 15 a 25 dolary na měsíc, významnou pomoc občanům Kuby tak představuje možnost zvýšení limitu na částku posílanou příbuznými z USA. Příbuzní v zahraničí jsou tak – vedle asi půlmilionu nedlouho fungujících živnostníků – důležitým pilířem domácí ekonomiky.

V zemi vládne obrovská státní regulace a odpor byrokracie, pro kterou je součas-

ný stav výhodný. Živnostníci, soukromí zemědělci a družstva mají ztížené podmínky i tím, že nemají možnost pořizovat si suroviny, nástroje a potřebné vybavení pro podnikání. Infrastruktura je katastrofálně zanedbaná, produkován výrobky nejsou konkurence schopné. Situace připomíná Českou republiku těsně před pádem komunistického režimu a po něm – drobní živnostníci se snaží vydělat víc, než nabízí státní zaměstnání, a mezi tím se už obratně pohybují hbití podnikavci, různí „veksláři“ a obchodníci bez skrupulí, vznikají sítě budoucích bratrstev a mafií. V Evropě byla základem transformace „zemí socialistického tábora“ nejprve změna režimu, jenže Raúl Castro prohlásil, že Kuba se nezmění.

Raúl Castro, kterému je 84 let, slíbil, že v roce 2018 odstoupí. Lze si představit, jak mezi vládnoucí elitou vypukl tichý boj o moc, jehož výsledkem může být cokoliv – od pokračování stalinistického režimu, který vyvolá domácí konflikt, přes ekonomické uvolnění jako v současnosti v Barmě až po snahu zařadit se mezi ostatní latinskoamerické státy a stát se jejich respektovaným partnerem. Nejpravděpodobnější se jeví varianta státního kapitalismu podle čínského modelu – tamní společnost je jistě bohatší a o kousek svobodnější, ale ke skutečné svobodě má daleko...

Kudy dál?

Komentátoři věnující se problematice vztahů Kuby a USA již dlouhou dobu tvrdí, že embargo postihuje především běžné Kubánce a nejen, že nevede k pádu režimu, ale slouží i jako dobrá výmluva pro kritický stav hospodářství a nakonec i jako tmelící prvek kubánského režimu.

V minulosti si Kuba vždy našla dobrého sponzora. Do roku 1991 byla silně závislá na sovětské pomoci. Po následujícím drastickém „speciálním období“ v devadesátých letech si Havana našla nového donátora v podobě socialistické Venezuely. Ta výměnou za služby zhruba 30 000 kubánských lékařů a v rámci bratrské pomoci dodávala Kubě potřebnou ropu. Pokles ceny ropy a nejistá situace v samotné Venezuele jsou pravděpodobně hlavní důvody, proč se Havana rozhodla „usmířit“ se Spojenými státy. Dohoda s bývalým nepřítelem představuje jedinou možnost, jak si současná garnitura může zajistit přežití a udržet se na svých postech. Očekávaný příliv peněz a turistů by tak mohl pomoci ekonomiku stabilizovat, bez nutnosti zásadních reforem (Sánchezová, 2015).

Obr. 1: Barack Obama jako první americký prezident po 88 letech navštívil Kubu. Zdroj: Tyden.cz

V ZORNÉM POLI GEOGRAFŮ

Po úspeších komunistické strany Číny i Vietnamu se zapojením do globální ekonomiky lze předpokládat, že podobná transformace může proběhnout i na Kubě – režim se udrží u moci a zároveň vydělá na postupné privatizaci a příjmech ze zahraničních (především španělských a nově amerických) investic. Brzy tak budeme moci spatřit, zda větší ekonomická i sociální a mediální otevřenost povedou k pádu Castrova režimu, nebo se potvrdí současný trend ústupu demokratických režimů ve prospěch autoritativních politických systémů hladce zapojených do světové ekonomiky. Nejdůležitějším úkolem je, zda se podaří po zrušení embarga výrazně zvýšit životní úroveň obyvatelstva. Podaří-li se to Castrovi, budou mu mnozí obyvatelé vděční a nebudou chtít ohrozit tento vývoj vyhoceným střetem. Musíme si připomenout, že předcházející Batistův pravicový proamerický režim byl na Kubě velmi neoblíbený a návrat k předcastrovským pořádkům není pro mnoho Kubánců přijatelný. Navíc vidí v sousedních latinskoamerických zemích příklad poměrně úspěšné levicové politiky různých odstínů.

Samotná kubánská opozice je názorově rozdělená. Tzv. tvrdá linie disidentů, podporovaná zejména exilem v Miami, jako jsou Martha Roque, René Manzano či Félix Bonne, vždy vyjadřovala jasnou podporu americkému embargu a stavěla se proti jakémukoliv dialogu s Castrovým režimem. Naopak měkké křídlo, představované následovníky již zesnulého Oswalda Payá, zastává stanovisko o dohodě – o smírlivém dialogu vlády, opozice i kubánského exilu. Žádají po režimu svobodu slova, shromažďování a svobodné volby. V ekonomické rovině chtějí zavedení tržní ekonomiky, ale bez navrácení kdysi znárodněných majetků, a při případných restitucích požadují zohledňovat sociální stránku procesu. K tomuto odkazu se hlásí celá nová generace mladých disidentů a novinářů, kteří jako „Grupo de consultores“ dokonce zformovali skupinu „informátorů o aktuálním stavu“ v různých oblastech – v ekonomice, školství, technologiích, právu... Jejich zprávy mají sloužit jako protipól k oficiálním stanoviskům kubánské vlády (Boehmerová, 2015).

Pokud se dissent nechce smířit s vládou starých struktur pod hlavičkou pořádku a stability, nezbyvá mu než nadále tlačit na kvalitu zpravodajství, na obranu nespravedlivě stíhaných, na slušné zacházení ze strany úřadů, na spravedlivější rozdělování veřejných zdrojů a na možnost lidí ovlivnit věci veřejné. Jak vidíme na příkladech z jiných částí světa, je možné, že otevření komunikačních kanálů bude nakonec nejúčinnějším prostředkem. Zatím však stránky, jako internetový deník Yoani Sanchez

Obr. 2: Z ekonomických důvodů se na práci běžně využívá koňská síla, a to nejen na venkově.
Foto: D. Mahel

14yMedio, podléhají cenzuře a na Kubě jsou nedostupné.

Přístup k internetu je omezen technicky i finančně. Disidenti, kteří chtějí komunikovat se světem, si musejí předplatit drahou kartu, nebo docházet na cizí ambasády. Důvod je jasný – omezený přístup k informacím je jedním z pilířů represivního systému. Havana má mít v nejbližší době připojení přes optický kabel. Záleží ovšem na ceně služby, zda na ni dosáhnou běžní obyvatelé nebo jenom zahraniční podnikatelé, kteří jsou pro režim příslibem investic (Boehmerová, 2016).

Kubánské hospodářství

Každý, kdo Kubu v posledních letech sledoval, mohl vidět, že vedení země hledá přijatelný model fungujícího hospodářství. V rámci toho došlo před několika lety k uvolnění přesně daných živností. Dnes je povoleno podnikat asi ve třech stovkách přesně okrajových aktivit. Příkladem živností může být ubytování v soukromí. Mechanismus *casa particular* je podnikání pod rouškou komunismu ve vlastních prostorách. Lidé si smějí v bytě zařídit pokoj pro ubytování turistů, mohou ubytovaným turistům i připravovat jídlo. To, že legálně není možné sehnat takřka nic, co by umožnilo adaptaci bytu jako privátu, není třeba komentovat. Pravidla takového podnikání jsou dost striktní a za licenci se platí měsíčně fixní poplatek a je úplně jedno, kolik bylo ubytovaných.

Kubánci tak přežívají jen díky černému trhu, všudypřítomnému rozkrádání, některým sociálním službám zdarma a přidělovému systému na základní potraviny a některé věci každodenní potřeby. Z přidělového systému Kubánci reálně vyžije tak 14 dní

z měsíce. Jedna věc je proto na Kubě jistá – nikdo tu nežije jen ze svého platu. Šedá ekonomika je minimálně stejně velká jako ta státní, jediná cesta k zachování existence státu je tolerance šedé ekonomiky a snaha získat nějaký desátek. Problémem je v poslední době zejména situace v zemědělství, které se nepodařilo zlepšit ani mírnými reformami započatými Raulem Castrem, produktivita státních zemědělských podniků je hrozná a Kuba dováží až 80 % potravin ze zahraničí.

Dvojitá měna – peso konvertible (CUC) a moneda nacional CUP) – je vrcholem schizofrenie. Dříve byly obě měny jasně oddělené a prostý Kubánci se k CUC těžko dostal. Naopak existence CUP si turisté a návštěvníci ani nemuseli všimnout. Dnes se obě měny bez jakýchkoliv pravidel prolínají, a nemá-li cizinec ponětí o cenách, snadno se mu stane, že zaplatí dvacetinásobek skutečné ceny.

Budoucnost kubánské ekonomiky by mohla ležet ve vzdělané technické inteligenci, která by pro příchozí investory mohla posloužit jako levná a vzdělaná pracovní síla (v oborech farmacie, medicíny nebo strojírenství). Jeden ze socioekonomických ukazatelů překvapivě vypovídá, že Kuba má nejvyšší podíl středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných lidí ze všech zemí Latinské Ameriky. Otázkou je kvalita tohoto vzdělání (Morúa, 2015).

Za strategický sektor považuje kubánská vláda turistiku. Na Kubě do roku 2011 jako turisté převládali Kanaďané a Evropané a nezanedbatelnou část tvořili i Češi a Slováci. Poté co prezident Obama poprvé změkčil možnost cestovat, přibýlo Američanů. Odhady počítají do budoucna se třemi

Obr. 3: Venkovská sušárna tabákových listů, ze kterých se vyrábějí slavné kubánské doutníky.
Foto: D. Mahel

milióny amerických turistů a kromě pláží jim Kuba může díky vzdělaným lidem nabídnout zdravotnické a lázeňské služby a sportovní vyžití, jako golf, jízdu na koních, potápění či baseball.

Náskok v ekonomických vztazích získalo za poslední roky Španělsko, které má s Kubou historicky úzké vztahy. Nezapomeňme, že Kuba byla poslední španělskou kolónií v Latinské Americe, přišlo o ni až roku 1898. Španělsko je i neoficiálním lídrem evropské diplomacie v Latinské Americe a kultivuje se zdejšími zeměmi úzké obchodní, ale i kulturní vztahy. Madrid dlouhodobě usiluje o změnu takzvané „společné pozice“ EU vůči Kubě a o lepší politické i ekonomické vztahy mezi sedmadvacítkou a Havanou.

Vztahy mezi Kubou a Českem

Kubánský režim je z české strany předmětem dlouhodobé kritiky, naše diplomacie iniciovala několik rezolucí v OSN. Po změně režimu v roce 1989 se lidská práva stala jednou z priorit české zahraniční politiky. Inspirovala nás k tomu neblahá zkušenost s totalitním režimem. Václav Havel se ostře postavil proti rozhodnutí EU ne-

zvat na recepcce členských států v Havaně místní disidenty v zájmu obnovení dialogu s vládou Fidela Castra. Raúl Rivera, kubánský disident, na otázku, co si myslí o postojích Česka, které téměř jako jediné vystupovalo proti započatému dialogu evropských struktur s Castrem, odpověděl: „Budu rád, když bude na Kubě díky dialogu s Castrem víc evropských diplomatů, protože cítím, že jsou blízko, že o nás vědí a že může na Kubě operovat více zahraničních novinářů. Vytváří to v nás naději a bez naděje se nedá ve vězení přežít“ (Morúa, 2015).

S propuštěním velké části dlouhodobě vězněných a rozvojem tamních malých občanských iniciativ se Člověk v tísni rozhodl přehodnotit své působení na Kubě a více se zaměřit na podporu aktivní občanské společnosti, která je příslibem kultivované demokratizace autoritativního režimu. Nadále ovšem pomáhá politickým vězňům a jejich rodinám, poskytuje podporu novinářům a svobodným médiím na ostrově tak, aby se zlepšila kvalita jejich výstupů a rostla provázanost kubánských novinářů s jejich kolegy v zahraničí. Po uvolnění začátkem roku 2013, které přineslo změny v zákoně

o vycestování, se nadací Forum 2000 a organizací Člověk v tísni na konferenci Forum 2000 podařilo poprvé do Evropy pozvat celou skupinu kubánských disidentů (Člověk v tísni, 2015).

Česko má na Kubě tradičně ekonomické zájmy. Například značná část energetických zařízení na ostrově pochází z bývalého Československa. Tato skutečnost vytváří příznivé předpoklady pro rozšíření hospodářských styků, které po propadu na přelomu 80. a 90. let a následné stagnaci vykázaly opět oživení. Důležitý pro další rozvoj hospodářských styků v budoucnu bude i přístup kubánské strany k starým a novým dluhům vůči Česku, které dosahují téměř sedmi miliard korun.

Mezi prioritní oblasti zájmu ze strany českých firem patří energetika, těžba a zpracování rud (niklu). Podobně jsou perspektivní i dodávky náhradních dílů, textilních a zemědělských strojů, kamionů a traktorů. Perspektivní oblastí dalšího rozvoje je potravinářství a dovoz českých potravin a polotovarů pro potravinářský průmysl, zvláště proto, že celých 80 % kubánské spotřeby potravin je pokrýváno dovozy (BusinessInfo, 2015).

Na závěr

Z pohodlí svobody demokratické evropské země se „komunistický skanzen“ dobře sleduje. Za několik málo let ekonomického experimentu vznikla na Kubě třída nových bezohledných podnikatelů, kteří jsou napojeni na současné vládcy a vysoké armádní činitele. Potkáte je v havanských luxusních restauracích a klubech, kde jídlo stojí polovinu nebo dokonce celý průměrný kubánský plat. Cílem této bohaté vrstvy je importovat vietnamský nebo čínský model, který by současným elitám umožnil udržet se u moci bez nutnosti zavádění politických reforem. Kubánský disident před tímto scénářem varuje a doufá, že svět se nenechá ošálit rychlostí rychlého zisku. Poukazuje na zkušenost Vietnamu, kde otevření se turismu a investicím demokracii rozhodně nepřineslo.

Dalibor Mahel, MU v Brně
14975@mail.muni.cz

Cuba at a Crossroads? Over the past year and a half, we have witnessed a rapid succession of changes in Cuba. Due to similar historic circumstances, Czechs have a close relationship with Cuba, one that has continued even after the end of the Cold War. Now, Cuba finds itself at a crossroads as, based on a variety of visible and hidden factors, it decides what character these changes will have. The communist regime would likely be in favour of a form of capitalism directed by the current crew of leaders with minimal citizen access to decision making. The article presents current events in Cuba based on the author's personal experiences.

ZDROJE DAT:

Boehmerová P., osobní rozhovory (2015, 2016), organizace Člověk v ohrožení, <http://clovekvohrozeni.sk>
Morúa, M. C., osobní rozhovor (září 2015)
Sánchez, Y., český překlad blogu, <https://generacioncyc.wordpress.com/>
14ymedio, první nezávislé internetové noviny na Kubě, www.14ymedio.com

BusinessInfo.cz, Svaz průmyslu a dopravy ČR zorganizoval podnikatelskou misi na Kubu (3. 11. 2015), <https://www.businessinfo.cz/m/cs/clanky>

Česká televize (18. 3. 2015, 20. 7. 2015, 11. 9. 2015, 19. 9. 2015, 14. 12. 2015, 4. 1. 2016, 12. 1. 2016), <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv>

Člověk v tísni, zpráva o lidskoprávní situaci na Kubě za rok 2015, <https://www.clovekvtisni.cz/cs/lidska-prava/highlight/47>